

Unga kvinnor

- en kunskapsöversikt

Oscar Haptén
FoU-Nordväst VT 2011

Inledning.....	3
Syfte och frågeställning.....	4
Metod	4
Resultat.....	5
Unga vuxna	5
Unga kvinnors position i förhållande till arbetsmarknaden	6
Fattigdom och socialbidragstagande	7
Utbildning.....	10
Hälsa.....	11
Missbruk.....	12
Kontakten med socialtjänsten.....	13
Slutdiskussion.....	16
Referenser.....	18
Böcker, avhandlingar, artiklar m.m.....	18
Offentliga publikationer	19

Inledning

Vid en översiktlig litteraturgenomgång upptäcker man snabbt att den forskning som finns om unga kvinnor oftast fokuserar på enskilda problem av olika slag. Exempelvis finns det en hel del forskning som rör unga kvinnor som är utsatta för hedersrelaterat våld samt unga kvinnor med psykisk ohälsa och missbruk.(referens) Dock ligger fokus för det mesta på kvinnorna som bärare av enskilda problem utan någon vidare koppling till hur övriga sociala omständigheter kan se ut. Forskning som rör ungdomars och unga vuxnas position i samhället lyfter sällan fram de skillnader som finns mellan könen. Ofta nämns skillnader i statistiken men siffrorna lyfts sällan ur sina sammanhang och analyseras eller problematiseras. Gunnarsson (2000) lyfter fram att forskning rörande välfärdsstaten, inkluderat socialbidrags- och fattigdomsforskning, ofta har varit könsblind.

Olika välfärdsproblem, det vill säga företeelser som definieras som problem i det moderna västerländska välfärdssamhället, samverkar och är ofta i hög eller lägre grad kopplade till varandra. Detta beskrivs bland annat i SOU 2000:3. Till exempel har människor med stora ekonomiska svårigheter betydligt oftare än andra personer också något annat välfärdsproblem, så som nedsatt hälsa eller svag förankring på arbetsmarknaden. Min uppfattning är att välfärdsproblemen ofta betraktas som enskilda ”öar” och att det faktum att problemen ofta är komplexa och sammanbundna med andra problem ofta får stå tillbaka till förmån för mer djupgående analyser av enskilda problemområden. Därför känns det angeläget att försöka ge en mer övergripande bild av hur unga kvinnors situation kan se ut idag och vilka faktorer det är som samspekar i framväxten av de välfärdsproblem som drabbar gruppen.

I socialt arbete med unga kvinnor skulle en ökad förståelse av hur målgruppens problematik kan se ut ha flera vinster. Dels samhällsekonomiskt då kostnaderna skulle bli lägre om man såg hur de olika välfärdsfaktorerna hänger ihop och på ett tidigt plan kunde fånga upp problem och förhindra ytterligare utveckling av nya. Det skulle även naturligtvis innebära en stor vinst för kvinnorna själva om problemen uppmärksammades och det i bemötandet fanns förståelse av den komplexa karaktären på många av de problem som drabbar gruppen.

Syfte och frågeställning

Syftet med kunskapsöversikten är att undersöka aktuellt kunskapsläge om gruppen kvinnor i åldrarna 15-25 år. Vad säger forskningen om hur sambanden ser ut mellan de olika välfärdsproblem som gruppen kan utsättas för?

Metod

Föreliggande arbete är en litteraturstudie som omfattar svensk forskning inom fältet, alla sökningar är gjorda på svenska. Ambitionen har varit att försöka hitta så aktuella studier som möjligt. Några enstaka rapporter är äldre än tio år, men i dessa fall har resultaten bedömts vara så pass relevanta att de ändå har platsat i den här kunskapsöversikten.

Litteraturstudien har dels genomförts genom sökningar i Bibliotekskatalogen Substansen (Stockholms Universitet), Libris, Diva (Digitala vetenskapliga arkivet) samt i publikationsdatabaserna hos Socialstyrelsen, Ungdomsstyrelsen, Institutet för arbetsmarknadspolitiskt utvärdering och Statens offentliga utredningar. Sökord och meningar har exempelvis varit: *unga vuxna*, *unga vuxna kvinnor*, *unga kvinnor +missbruk*, *unga kvinnor +försörjningsstöd*, *unga i utanförskap*, *kvinnor med psykisk ohälsa* och *unga vuxna +utbildning*.

En del av litteraturen har hittats genom så kallat 'snöbollsurval' vilket innebär att man tar hjälp av de analysenheter man har för att få hjälp att hitta ytterligare nya enheter (Esaiasson et al, 2007). Genom att granska referenslistor i aktuell litteratur på området har ytterligare relevant litteratur hittats.

Resultatdelen har en tematisk disposition vilket innebär uppdelning i olika temata, som var och en är relevanta (Jarrick & Josephson 1988). Med de välfärdsfaktorer som lyfts fram av kommittén för välfärdsbokslut (SOU 2000:3) som utgångspunkt har följande teman valts ut:

- *Unga kvinnors position i förhållande till arbetsmarknaden,*
- *Fattigdom och socialbidragstagande,*
- *Utbildning, Hälsa och Missbruk.*

Därtill har jag även avsnitt med rubrikerna *Unga vuxna* och *Kontakten med socialtjänsten eftersom* dessa teman har känts nödvändiga att ha med i rapporten.

Resultat

Unga vuxna

Både i forskningen och i allmänhet är begreppet ungdomar ett något flytande begrepp. Mycket forskning behandlar "barn och ungdomar" som en grupp. Ibland talar man om enbart ungdomar och ibland om unga vuxna. Åldersspannen som grupperna innefattar varierar men för gruppen ungdomar är 15-24 år en vanlig avgränsning. I en del nyare forskning kring unga vuxna sträcker man sig hela vägen upp till 29 år. Det tycks alltså att man i forskningen genom årens lopp har höjt ribban för vad som är att betrakta som ung.

Från 1990-talet och framåt har begreppet "unga vuxna" blivit allt vanligare. Man talar om att det moderna samhället har fört med sig en förlängd ungdomstid i västvärlden. Tendensen har varit att själva etableringsfasen, alltså tiden innan man har hunnit skaffa sig fast bostad och arbete, har kommit att ta längre tid för ungdomar. Detta hänger samman med ökade krav på utbildning, en mer osäker arbetsmarknad och de nya normer och värderingar som har vuxit fram. Perioden mellan barndom och vuxenliv har alltså kommit att bli längre då ungdomar till följd av ovanstående faktorer skjuter upp viktiga beslut i livet som att välja yrke eller studier, bilda familj etc. (Kåks, 2009).

Den förlängda ungdomstiden och de ökade kraven på längre utbildningar har kommit att öka unga vuxnas beroende av stöd från sina föräldrar. I takt med att bostads- och arbetsmarknaden har blivit osäkrare har ungdomar kommit att pendla mellan boende hos föräldrarna och egna boendeformer. Detta, i kombination med andra faktorer som kvinnors inträde på arbetsmarknaden och ökade karriärmöjligheter, har gjort att ungdomar har valt att stadga sig och bilda familj allt senare. Det har således för många ungdomar kommit att ta längre tid att bygga upp en "vuxen identitet" (Gillberg, 2010).

Det finns forskning som visar på hur den förlängda etableringsfasen har kommit att ytterligare förstärka sociala skillnader mellan ungdomar. Under det tidiga 1990-talet uppmärksammades tendensen (SOU 1994:77) och sedan dess har flera rapporter kommit som visar att ungdomar från socialt utsatta grupper får problem att klara av den förlängda etableringsprocessen och de

ökade kraven från arbetsmarknaden (se bl a. Sjöblom 2002, SOU 2003:92 och Börjesson 2002).

Unga kvinnors position i förhållande till arbetsmarknaden

I SOU 2005:66 beskrivs hur kvinnors villkor på arbetsmarknaden ser ut i förhållande till männens. Det konstateras att även om kvinnors positioner på arbetsmarknaden på senare år har stärkts så har de fortfarande inte riktigt samma rättigheter och möjligheter som män. Arbetsmarknaden är könssegregerad, det vill säga män och kvinnor dominerar olika yrkeskategorier. Detta är en anledning till att kvinnors löner är lägre än mäns eftersom löneläget ser olika ut i de olika yrkeskategorierna. Traditionella mansyrken har i regel högre löner än traditionella kvinnoyrken. Löneskillnaden har sedan början på 1980-talet stått oförändrad, detta trots att kvinnors utbildningsnivå har höjts och det har blivit fler kvinnor på arbetsmarknaden som jobbar fler timmar. Det ekonomiska värdet av att utbilda sig ser alltså olika ut mellan könen. Under 1990-talet ökade otryggheten på hela arbetsmarknaden i kölvattnet av den ekonomiska lågkonjunkturen. Det kom att bli de LO-anslutna kvinnorna, det vill säga kvinnor med traditionella kvinnoyrken, som drabbades av den största otryggheten. Även bland sjukskrivningsantalen har kvinnorna kommit att dominera. När utredningen skrevs (SOU 2005:66) stod kvinnor för två tredjedelar av alla sjukskrivningsdagar. Även bland det som tidigare kallades förtidspensionärer (numera mottagare av aktivitets- eller sjukersättning) dominerar kvinnor. Utredningen pekar även ut två grupper som har haft extra mycket besvär att komma in på den svenska arbetsmarknaden, nämligen kvinnor som har kommit hit som flyktingar samt ensamstående kvinnor med barn.

Europeiska socialfonden och Ungdomsstyrelsen presenterade i mars 2011 en rapport: *-Unga som varken arbetar eller studerar* (Ungdomsstyrelsen 2011). Denna grupp är idag förhållandevis ganska stor och har ökat i förhållande till totalpopulationen de senaste åren. 2007 var det 85000 personer (7,3 procent av totalpopulationen) mellan 16 och 25 år som inte arbetade, inte var inskriven på någon utbildning eller mottog studiemedel från Centrala studiestödsnämnden. 2008 hade gruppen ökat till 102 000 personer (8,4 procent) och det är troligt att den, i sviterna efter finanskrisen 2008, har fortsatt öka även efter det (siffror för 2009 väntas komma i april 2011). Könsfördelningen inom denna grupp var förhållandevis jämn även om unga kvinnor var en smula överrepresenterade (52 procent 2008). Det fanns

dock skillnader beroende på vilken ålder de befann sig i inom gruppen. 2008 var det fler män än kvinnor i åldern 16-19 år som beräknades tillhöra gruppen, 4,2 respektive 3,6 procent av totalpopulationerna. I åldern 20-26 år var dock andelen kvinnor större än antalet män, 12,9 respektive 10,9 procent. Detta skulle kunna vara en indikator som visar på att unga kvinnor, jämfört med männen, får svårare att etablera sig i samhället efter 20-årsåldern.

Rapporten *Unga utanför* (SOU 2003:92) belyser samma grupp ungdomar och visar att de ofta har problem som är komplexa. Ungdomarna har inte sällan tidiga skolmisslyckanden av olika slag såsom mobbing, läs- och skrivsvårigheter och tidiga avhopp från grundskolan bakom sig. De kommer ofta från familjer med svåra sociala förhållanden där missbruk, fattigdom, sjukdom eller funktionshinder, kriminalitet och diskriminering från samhället har förekommit.

Angelin (2009) har intervjuat 74 personer som har varit långvarigt arbetslösa och socialbidragstagande under sin tid som ungdomar och unga vuxna. Respondenterna i studien beskriver ofta hur de i samband med sitt utanförskap har hamnat i en slags ond cirkel av ”dubbel vanmakt”. De känner sig dels vanmäktiga inför de konkreta problem som finns i deras livssituationer. Detta kan exempelvis vara icke avslutad skolgång som i sin tur leder till svårigheter att få jobb. Det kan också innebära avsaknad av ekonomiska resurser eller möjlighet att betala skulder och räkningar. En följd av de konkreta problemen blir att respondenterna även känner sig vanmäktiga att lösa problemen och ta sig ur situationerna. Ofta handlar det om en komplex livssituation där individen står inför ett flertal olika välfärdsproblem och just på grund av sin situation saknar de resurser som krävs för att lösa problemen och styra sina egna livsvillkor. Flera välfärdsproblem i kombination med varandra samt en oförmåga att lösa dessa kan alltså enligt författaren skapa både en faktisk och en upplevd vanmakt vilket i sin tur kan bidra till förstärkning eller vidmakthållande av etableringsproblem i samhället och på arbetsmarknaden.

Fattigdom och socialbidragstagande

Gunnarsson (2000) lyfter fram vikten av att ha ett livsloppsperspektiv när man studerar kvinnors fattigdom. Att ha ett livsloppsperspektiv innebär att man synliggör att de olika faserna av livet hänger samman och påverkar varandra. Exempelvis leder låg utbildningsnivå till låg lön vilket i sin tur leder till lägre pension. Dessutom kan andra händelser tillkomma

som påverkar inkomstnivån, så som skilsmässa, arbetslöshet, sjukdom eller att bli änka, där kvinnor är extra sårbara. I SOU 1994:77 används ett liknande synsätt när man undersöker ungdomars etablering i vuxenlivet. Livsloppsperspektivet hjälper till att visa på hur sociala problem vid ett visst skeende i livet kan komma att påverka personens kommande livslopp och förutsättningar.

Historiskt sett har kvinnor som klientgrupp för fattigvården/socialtjänsten förändrats. I början av 1900-talet var gamla och sjuka kvinnor dominerande inom fattigvården men efter hand och i samband med välfärdsstatens framväxt förändrades socialvårdens målgrupp. Socialbidraget kom att, istället för att vara en permanent försörjningskälla för de fattigaste, bli en för många tillfällig lösning på ekonomiska bekymmer, ett slags komplement till det övriga socialförsäkringssystemet. En förnygring av klientgruppen skedde, bland kvinnor både med och utan barn. Arbetsmarknadens framväxt och kvinnors inträde på denna har varit betydelsefullt (Gunnarsson, 1993). Även införandet av en generell ålderspension var avgörande i förändringen av klientgrupperna. Socialpolitikens utformning har alltså spelat en stor roll för hur socialvårdens klientgrupper har sett ut (Börjeson, 2008). Ansvaret för att klienten sökte socialhjälp försköts från individen själv till marknaden och dess mekanismer. Strukturella förklaringsmodeller till varför människor var fattiga uppmärksammades. Betoningen på moral tappade betydelse och den klient som kom att betraktas som värdig¹ blev en arbetslös men arbetsvillig klient istället för en gammal och sjuk (Gunnarsson, 1993).

På senare år har ungdomar som grupp ökat bland landets socialbidragstagare. I SOU 2000:3 beskrivs utvecklingen under 90-talet då antalet socialbidragstagare ökade i hela befolkningen, men i synnerhet bland ungdomar. Från 1990 till 1998 nästan fördubblades gruppen ungdomar (18-24 år) från 8,3 till 14,8 procent av hela befolkningen i den åldersgruppen. Även under 00-talet fortsatte siffrorna att vara höga. Enligt socialstyrelsen (2011) fick 4,5 procent av befolkningen ekonomiskt bistånd under 2010. Bland unga (18-24 år) var siffran 9 procent. 2009 stod gruppen unga i åldern 18-29 år för 41 procent av det totala antalet vuxna som mottog ekonomiskt bistånd. 21 procent av samtliga biståndsmottagare 2010 utgjordes av gruppen unga med långvarigt ekonomiskt bistånd (minst 10 månader under ett år). Socialstyrelsen pekar på strukturella faktorer som största anledningen till ökningen de senaste

¹ Att kategorisera klienter som värdiga eller ovärdiga handlar om att avgöra vilka klienter som får ta del av det sociala arbetets tillgängliga resurser. Kategoriseringen är normstyrd och har förändrats över tid. Se bland annat Svensson et. al (2008).

åren. Efter finanskrisen 2008-2009 ökade arbetslösheten vilket gjorde att antalet ansökningar ekonomiskt bistånd ökade. Förändringarna i sjukförsäkringsreglerna pekas ut som möjliga bakomliggande faktorer till ökningen. Även Hägglund & Thoursie (2010) ser detta som en möjlig förklaring, dock finns det ännu inga officiella data som stärker den tesen.

Det finns en hel del forskning om hur sambanden mellan föräldrars socioekonomiska position påverkar deras barns framtida liv och position i samhället när de tar steget in i vuxenlivet. Bland annat Sjögren & Svaleryd (2011) visar att det finns tydliga samband mellan risken att vara socialt utsatt som ung vuxen och den sociala bakgrunden. De starkaste sambanden är att barn till föräldrar med låg utbildning och socialbidragstagande riskerar att få lägre betyg i grundskolan, ha lägre sannolikhet att klara av gymnasiet och har högre sannolikhet att själva bli socialbidragstagare som unga vuxna. Barn till socialbidragstagande föräldrar har sämre hälsa än övriga befolkningen och det finns även samband mellan ohälsa, främst psykisk sådan, i barndomen och social utsatthet som ung vuxen.

Gunnarsson (1993) har i en kvalitativ studie intervjuat 19 ensamstående kvinnor i kontakt med socialtjänstens försörjningsstödenheter. Kvinnorna är i åldrarna 19-57 år, har olika utbildningslängd men ungefär samma typ av arbeten. Det är slitsamma yrken med hög arbetsskadeskadefrekvens och låg lön. Förslitningsskador är vanliga, även bland de yngre och författaren konstaterar att gruppen är en riskgrupp gällande ohälsa. Kvinnornas möjlighet till försörjning har påverkats av dessa omständigheter eftersom utbildning och god hälsa är förutsättningar för att försörja sig genom lönearbete (a.a).

Gunnarsson delar i sin studie upp kvinnorna i två grupper, en äldre och en yngre. De yngre kvinnorna har gemensamt att de under studiens gång (cirka två år) har en instabil koppling till arbetsmarknaden med periodvis arbetslöshet och vikariat. Detsamma gäller även för majoriteten av de äldre kvinnorna, men de har också gemensamt att de har problem med värk i kroppen och att de har fått allt för lite hjälp med detta och med att orientera sig bland välfärdsstatens institutioner. Författaren beskriver kvinnornas försörjningssituation som ömsesidigt beroende av tre huvudsakliga försörjningskällor; arbetsmarknaden, familjen samt staten. Beroendet till staten, dvs. det behovsprövade försörjningsstödet är det som kvinnorna själva främst upplever som negativt. Hur socialpolitiken är utformad får stor betydelse för individens relation till arbetsmarknaden.

”Hur relationen ser ut avgörs av om en individ är man eller kvinna, i vilken ålder man är, dvs vilken livsfas man befinner sig i, och inte minst av den egna hälsan och klasstillhörigheten” (a.a, s 184-189).

Gunnarsson menar att 90-talets lågkonjunktur och de regleringar på arbetsmarknaden som höll på att genomföras under studiens gång (bland annat införandet av karensdagar och sänkta ersättningsnivåer) ytterligare skulle komma att försämra villkoren för den här gruppen kvinnor. Hon lyfter fram vikten av att det behövs mera kunskap om hur kvinnors hälsa och ohälsa står i relation till arbetsmarknad och försörjningsstöd. För en ökad förståelse av kvinnornas situation menar författaren att strukturella förklaringsmodeller inte alltid är tillräckliga, eftersom kvinnorna då ofta blir objekt i ett större sammanhang. Genom att istället betrakta kvinnorna som subjekt och lyssna på deras livshistorier kan förståelsen för deras situation öka (a.a)

Utbildning

Utbildningsnivå hänger samman med andra välfärdsproblem. Vinnerljung et. al (Social rapport 2010) pekar på låga betyg eller ofullständiga betyg i årskurs 9 som mycket stark indikator för framtida psykosociala problem hos ungdomar oavsett familjens socioekonomiska bakgrund. Att ha en privilegierade uppväxtförhållanden är alltså ingen skyddsfaktor mot ogynnsam psykosocial utveckling om skolresultaten är dåliga. Dock är det fem till sex gånger vanligare att barn till icke facklärd arbetare går ut skolan med ofullständiga betyg jämfört med barn till högre tjänstemän. Det finns även könsrelaterade skillnader. Flickor har inte låga eller ofullständiga betyg i samma utsträckning som pojkar och de psykosociala problemen ser olika ut bland unga män och unga kvinnor. Exempelvis är sociala problem som missbruk och kriminalitet vanligare bland män medan tidigt föräldraskap är vanligare bland kvinnor. Studier visar att kvinnor tycks ha en större motståndskraft mot svåra uppväxtförhållanden än män vilket verkar kunna kopplas till flickors färre skolmisslyckanden och bättre skolresultat (a.a). Sjögren & Svaleryd (2011) visar på liknande resultat. Sociala riskfaktorer slår generellt sett inte igenom på samma sätt hos flickor som hos pojkar när det gäller fullföljande av gymnasiet.

Enligt socialstyrelsen finns det också klara samband mellan lägre utbildning och ohälsa (Socialstyrelsens lägesrapport 2011). Personer med enbart grundskoleutbildning har bland annat av högre dödlighet i behandlingsbara och förebyggbara sjukdomar, har mer riskfylld läkemedelsanvändning och avstår oftare från nödvändig vård än personer med

högskoleutbildning. Även när det gäller ungdomar som grupp så kan ungefär samma samband visas. SOU 2003:92 handlar om svenska ungdomar i utanförskap, det vill säga ungdomar som befinner sig utanför arbetsmarknaden under en längre tid. Där konstateras att låg utbildning samt låga inkomster, i synnerhet när det handlar om socialbidrag, hos föräldrarna ökar sannolikheten för ohälsa, både psykisk och fysisk. Även risken för missbruk är betydligt större hos ungdomar i utanförskap än hos andra ungdomar som har någon form av sysselsättning.

Hälsa

Olyckor och självmord är de vanligaste dödsorsakerna bland ungdomar. Andelen unga kvinnor som försöker ta sitt liv och vårdas för självmordsförsök eller depressioner är betydligt högre än andelen män. Dock är det fler män än kvinnor som verkligen fullföljer sina självmord. En möjlig förklaring till den ökade psykiska ohälsan bland ungdomar är de förändringar i ungdomars livsvillkor som skett på senare tid. Det moderna samhället har som sagt fört med sig ökade krav på studier och prestation samt en mer osäker arbetsmarknad. Det är svårare idag än för 20 år sedan att få ett heltidsarbete direkt efter grundskolan eller gymnasiet. Det är möjligt att en del ungdomar studerar trots att de egentligen hade velat arbeta och därför känner stress och oro (Socialstyrelsens folkhälsorapport 2009).

Under 2009 vårdades fler kvinnor än män till följd av självdestruktiva handlingar, oftast förgiftning med hjälp av läkemedel. I gruppen kvinnor i åldrarna 15-24 år var det under åren 2000-2007 en kraftig ökning. Sedan dess har antalet minskat något men håller sig fortfarande på en hög nivå. Inom den psykiatriska slutenvården har kvinnor dominerat i åldersgruppen unga och varit en kraftigt ökande grupp under åren 1998-2009 (Socialstyrelsens lägesrapport 2011).

Reine (2009) undersöker i en longitudinell studie samband mellan psykisk ohälsa och arbetslöshet hos ungdomar på väg in i vuxenlivet. Drygt 1000 personer, lika många män som kvinnor, har under 14 års tid följts upp regelbundet med standardiserade validerade frågeformulär efter det att de slutat grundskolan. Studien visar bland annat att det finns starka samband mellan arbetslöshet och otillfredsställd nivå av självskattad hälsa hos kvinnorna. Lägre självskattad hälsa samvarierar även bland annat med faktorer som litet socialt nätverk,

arbetslösa vänner, ekonomiska svårigheter och pessimistisk framtidstro. Hos de undersökta männen finns ett tydligare samband mellan arbetslöshet och hög alkoholkonsumtion vilket inte är lika tydligt hos kvinnorna i undersökningen.

Forskning visar också att faktumet att inte ha en bostad ökar riskerna för ohälsa. Bland annat visar Beijers (2009) epidemiologiska kohortstudier att risken för både psykiska och fysiska sjukdomar är väldigt hög hos hemlösa jämfört med befolkningen i övrigt. Anmärkningsvärt är också att unga hemlösa kvinnor enligt studien bedöms vara den grupp som löper störst risk för psykiskt sjukdom. Både risken för psykisk ohälsa och samt dödlighetsrisken bland hemlösa är starkt relaterad till alkohol- och drogkonsumtion.

Som tidigare har nämnts finns det samband mellan ohälsa under barn- och ungdomstiden och social utsatthet i vuxen ålder. Både kortare och längre perioder av såväl psykisk som fysisk ohälsa visar sig samvariera med dåliga skolresultat och socialbidragstagande i det tidiga vuxenlivet. Det starkaste sambandet går att se bland de ungdomar som får en diagnosticerad psykisk sjukdom i sena tonår, då det är mer än en fjärdedel som inte har lyckats avsluta gymnasiet när de är 22 år och 14 procent har socialbidrag, jämfört med två procent bland dem som inte har haft någon psykisk sjukdom (Sjögren & Svaleryd, 2011)

Missbruk

Hos kvinnor med alkoholproblem är psykisk ohälsa vanligare än bland kvinnor som inte har det. Bland personer med alkoholproblem är det också vanligare bland kvinnor att depression eller någon typ av psykisk ohälsa förekommer än det är bland män. Dessutom använder kvinnor som grupp betydligt mer lugnande medel och sömnmedel. Bland män och kvinnor som även missbrukar alkohol är också psykofarmakakonsumtionen hög (Johansson & Wirbing 2005).

För att få en bild av hur missbrukets skadeverkningar kan se ut går det att studera hur vården har sett ut på området. Andelen kvinnor som vårdas för alkoholrelaterade skador har ökat. Enligt socialstyrelsens lägesrapport 2011 skedde en ökning av antalet utskrivningar från slutenvård där alkoholdiagnos ingick mellan 1998 och 2008, från 37000 till cirka 50000. Denna ökning var kraftigare bland kvinnor än bland män. Dock bör tilläggas att även om

ökningen visade sig vara större bland kvinnor så är männen fortfarande i majoritet gällande alkoholdiagnos (nära 37000 av de 50000 år 2008). Totalt sett utgör kvinnorna ungefär en fjärdedel (mellan 23 och 35 procent beroende på typ av insats) av klienterna i svensk missbruksvård. (Socialstyrelsen 2010)

Enligt Armelius & Armelius (2009) har kvinnor med missbruksproblematik sämre psykisk hälsa och mer problem med familj och umgänge än vad män har och lever oftare i förhållanden där det förekommer misshandel. Johansson & Wirbing (2005) beskriver ett starkt samband mellan alkohol- och drogmissbruk och misshandel, incest eller andra sexuella övergrepp. Bland kvinnor med beroende- eller missbruksproblem finns även någon typ av misshandel med i problembilden. Droganvändning kan ibland användas som ett sätt att härda ut i en relation där misshandel är en del av vardagen. I värsta fall kan en ond cirkel uppstå då kvinnan på grund av sitt missbruk får svårt att ta sig ur relationen.

I Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer (Sveriges Riksdag Justitieutskottet 2008) redogörs för orsakssambandet mellan kvinnors missbruksproblem och våldsutsatthet. Framför allt hemlösa missbrukande kvinnor befinner sig i en situation med extra hög risk för att bli utsatta för våld av män. Kvinnor kan genom sitt missbruk hamna i en beroendeställning gent emot män och på så vis bli utnyttjade lättare. I myndighetskontakter bemöts missbrukande kvinnor utsatta för våld på ett annat sätt än icke missbrukande kvinnor. Bland annat kan våldsutsatta kvinnor med missbruksproblematik ha svårare att få hjälp med att flytta till ett skyddat boende. (a.a.) Kvinnor i åldern 16-24 år är den grupp som är mest utsatta för sexualbrott, 3,4 procent jämfört med 1,1 procent av det totala antalet kvinnor 2007. Även i statistiken gällande hot och trakasserier är andelen kvinnor i åldrarna 16-24 år de som är mest utsatta (Wigerholt & Irlander, 2009).

Kontakten med socialtjänsten

Det sociala arbetet utspelar sig alltid i en viss kontext. En socialsekreterare anställd inom socialtjänsten måste alltid förhålla sig till de lagar och bestämmelser som organisationen lyder under. I klientkontakter uppstår därmed en maktrelation eftersom en socialsekreterare alltid arbetar underställd en lagstiftning som i vissa fall kan innefatta kontroll och tvång för

klienten. Lagstiftning är normativ. Exempelvis är förarbeten inte alltid könsneutrala vilket leder till att normer kring kön och sexualitet vävs in i lagstiftningen. Socialtjänsten är en politiskt styrd organisation under påverkan av strukturella faktorer där kön, klass, sexualitet och etnicitet är faktorer som vävs in i det sociala arbetets kontext (Mattsson, 2010).

I SOU 2003:92 intervjuas 32 unga vuxna som varken arbetar eller studerar. Mer än en tredjedel av dem lever på försörjningsstöd. Många av de intervjuade beskriver en förvirring gällande myndighetskontakter och upplever det som en svårighet att veta vart man ska vända sig för att få hjälp. De långtidsarbetslösa ungdomar som intervjuas av Angelin (2010) uppger alla att de har en negativ bild av socialtjänsten, präglad av en asymmetrisk maktfördelning mellan klient och socialarbetare. Bristen på självbestämmande är tydlig och påtvingade och upprepande praktikplaceringar upplevs ofta som meningslösa. Författaren pekar på hur viktig relationen och interaktionen mellan socialarbetare och klient är och framhåller hur viktigt det är att klienten själv får vara med som delaktig aktör och utforma sin väg tillbaka till arbetsmarknaden. Påtvingade åtgärder med hot om indraget försörjningsstöd ifrågasätts som verkningsfulla. Hon påpekar också vikten av att socialsekreterare ges tid och resurser att utföra ett gott socialt arbete som bygger på bra klientrelationer.

Kullberg (1994) har genom samtalsanalys undersökt socialtjänstens bemötande av manliga och kvinnliga socialbidragstagare. Författaren menar att socialarbetarens arbete till stora delar består av att kategorisera de förhållanden som klienterna har, eftersom socialtjänstlagen måste följas och klienterna måste uppfylla de krav som finns för att insatsen ska beviljas.

Kategoriseringen blir alltså en nödvändighet och socialsekreterarens uppgift blir att omvandla klienternas behov och önskemål till kategorier som stämmer överens med de tillgängliga resurser och insatser som finns inom organisationens politiskt beslutade ramar. Studien visar hur samtalen reproducerar genusystemet och framhåller typiska manliga och kvinnliga egenskaper. Vid samtal med män läggs fokus på rollen som förvärvsarbetare medan kvinnorna främst uppmärksammas som mödrar. Kvinnorna i undersökningen befann sig dock inte lika ofta i förvärvsarbete som männen, då de istället var föräldralediga eller sjukskrivna. Detta gjorde att de legitima grunderna för det ekonomiska biståndet utreddes mer noggrant hos de manliga sökandena än hos de kvinnliga. I samtalen med kvinnorna talades det mer om de bidragsformella aspekterna, vilket ledde till att kvinnornas kommande arbetssituation, efter sjukskrivning eller föräldraledighet, inte uppmärksammades på samma sätt som hos männen.

Kvinnornas potential på arbetsmarknaden förbisågs alltså av socialtjänstens personal. Genom att möjligheten att delta i arbetsmarknadsinriktade åtgärder minskar ökar i förlängningen också svårigheten att etablera sig på arbetsmarknaden och bli självförsörjande.

Kullberg uppmärksammar också att internationell forskning gällande socialt arbete och genus också visar att män och kvinnor både behandlas på olika sätt av de sociala myndigheterna och upplever sina egna situationer på olika sätt. Detta beskrivs som olyckligt ur jämställdhetssynpunkt då kvinnorna förutsätts vara bidragsberoende medan männen förutsätts förvärvsarbete och ta ett mindre ansvar för sina barn (a.a).

Björkström & Boström (2008) har granskat 12 akter gällande ekonomiskt bistånd från vuxengruppen på en socialförvaltning ur ett genusperspektiv. Även denna studie visar på hur kvinnor och mäns ansökan om ekonomiskt bistånd bedöms på olika sätt beroende av deras kön. Författarna menar att texterna i akterna som gäller kvinnor ofta fokuserar på kvinnornas negativa erfarenheter, på hennes och hennes anhörigas hälsa, och därmed får dem att framstå som svaga och avvikande. I männens akter finns inte samma fokus på hälsa som i kvinnornas och männen framställs i allmänhet som mer självständiga. I likhet med Kullbergs (1994) resultat ges i männens akter arbete och sysselsättning mer plats, fler tydliga krav och villkor ställs och männen förväntas på ett annat sätt än kvinnorna att ta ansvar för att hitta ett sätt att försörja sig. I kvinnornas akter är det vanligare med en dialog mellan kvinnan och utredaren där kvinnans egna önskemål beaktas. Resultaten av deras studie stämmer bra överens med den tidigare forskningen på området. De konstaterar att klientens kön får en stor betydelse i mötet med socialtjänsten och att det finns mycket kvar att göra gällande genusperspektivet inom socialtjänsten. Socialtjänstens arbete präglas av genusordningen och ett isärhållande av könen. En förklaring till detta skulle kunna vara att individens behov betonas i socialtjänstlagen och att man genom ett starkt individperspektiv vid utredningen kan förbise strukturernas påverkan. Socialtjänstens huvudmål handlar om att frigöra individers egna resurser. Författarna menar att socialtjänsten genom att låsa fast individer vid stereotypa genusföreställningar istället begränsar klienterna (Björkström & Boström, 2008).

Slutdiskussion

Inledningsvis ska påpekas att denna kunskapsöversikt har en del begränsningar. Fokus har helt legat på svensk forskning eller forskning som utgått från svenska universitet. En kunskapsöversikt som även inkluderar internationell forskning skulle kunna ge en än mer överskådlig bild av gruppen. Det finns även vissa grupper som kunde beskrivas mer ingående, exempelvis unga kvinnor i hemlöshet. Inför detta arbete har det inte varit möjligt och därför har vissa avgränsningar gjorts. Här sätts inte heller fokus på ensamstående kvinnor med barn eller unga invandrade kvinnor, andra grupper som kan vara angelägna att lyfta fram. Överlag skulle ett mer intersektionellt perspektiv kunnat användas, där inte bara kön och ekonomisk klass berörs utan aspekter som etnicitet, ålder och funktionshinder. Trots detta lyfter denna översikt fram flera intressanta iakttagelser med betydelse för hur socialt arbete kan bistå och bemöta unga kvinnor.

De problem som behandlas i rapporten kan vara av vitt skilda slag och inkluderar ofta mer än en typ av problematik. Forskningen visar att faktumet att vara kvinna och ung vuxen i en utsatt ekonomisk och social situation är riskfaktorer för att andra välfärdsproblem kan komma att uppstå. Det som är centralt i sammanhanget är att de olika välfärdsproblemen ofta är väldigt komplexa och inte sällan kopplade till varandra.

Genom en förståelse av problemens komplexitet i kombination med ett livsloppsperspektiv kan det vara lättare att se hur de åtgärder som samhället sätter in bör vara utformade. Livet består av kedjor av händelser där situationen vid en viss tidpunkt kan påverka hur livet kan komma att se ut i framtiden. Genom att studera hur livsloppet för personer med liknande problematik tenderar att se ut kan man säga något om vilka händelser i livet som kan komma att leda i positiv eller negativ riktning. En medvetenhet kring detta och hur olika typer av problem hänger samman med varandra kan betyda mycket i utformandet av insatser som riktar sig till målgruppen.

Jag har tydligt kunnat urskilja att fattigdom, lägre socioekonomisk klass och avbruten eller bristfällig utbildning ofta starkt hänger ihop med alla de övriga välfärdsproblemen.

Utanförskapet bland unga vuxna i Sverige är, som de studerade rapporterna visar, stort i vissa grupper och allt fler unga lever på försörjningsstöd. Vilka andra välfärdsproblem dessa personer kommer drabbas av senare i livet kan vi inte veta men sannolikheten är stor att

åtminstone några av dessa unga vuxna kommer att få problem med missbruk, våld, hemlöshet etc. Det är en stor utmaning både för skola, politiker och för de aktiva socialarbetarna att förhindra att de unga vuxna som socialtjänsten kommer i kontakt med drabbas av ytterligare problem senare i livet.

Kvinnor och män tycks drabbas av olika typer av problem. Män är överrepresenterade inom kriminalvården och missbruksvården medan kvinnor i större uträkning än män vårdas för psykisk ohälsa och drabbas av våld i nära relationer. Detta kan ge en indikation på att välfärdsproblemen tar sig olika former hos kvinnor och män. Unga kvinnor har inte heller lika eller lika hög frekvens av skolmisslyckanden som unga män har och tycks enligt forskningen vara mer motståndskraftiga mot sociala riskfaktorer. Ett antagande kan då vara att kvinnor oftare drabbas av problem som inte syns lika tydligt utåt. Vissa problem kanske existerar men förblir osynliga för socialtjänst, vård och skola. Tungt missbruk är till exempel ett problem som ofta syns utåt medan en depression inte alltid går att se på det yttre. Det vore intressant att se studier som undersöker hur välfärdsproblem yttrar sig olika hos män och kvinnor och hur detta kan tänkas hänga samman med de rådande könsnormerna och vilka olika förväntningar som finns på kvinnor och män i samhället.

En medvetenhet kring de strukturella normer som finns i samhället i det sociala arbetet är viktig i socialtjänstens bemötande, annars riskerar arbetet att bli kontraproduktivt. Bemötandet från samhället och socialtjänsten kan i många fall verka stigmatiserande för unga kvinnor. Kvinnor är extra utsatta då deras position i förhållande till arbete och arbetsmarknaden värderas på ett annat sätt än männens. Det finns en risk att socialtjänstens bemötande kan leda till att personer cementeras i sina roller, t ex som kvinna, som arbetslös ungdom eller som socialbidragstagare, och istället för att hjälpa klienten att frigöra resurser bidrar till att klienten känner sig begränsad. För att inte förstärka klientens känsla av vanmakt är det viktigt att strukturella problem inte ges individuella förklaringar. Kvinnor är fortfarande på många områden i ett strukturellt underläge gent emot män vilket inte får glömmas bort.

Kunskapsöversikten lämnar en hel del frågor obesvarade. Framtida studier på området skulle kunna ta upp följande frågor: Bör insatser som riktar sig till unga vuxna kvinnor vara utformade på något särskilt sätt och i så fall hur? Vilka insatser är verksamma för att förhindra utanförskap hos ungdomar och hur bör insatserna vara utformade? Hur ser socialtjänstens bemötande av just unga kvinnor ut och vilken påverkan har normer och strukturella faktorer i

mötet? Vilka unga kvinnor söker sig till socialtjänsten? Finns det ett ”mörkertal”, det vill säga kvinnor med en dold problematik som socialtjänsten inte når fram till och hur kan man i så fall uppmärksamma dessa kvinnor?

Referenser

Böcker, avhandlingar, artiklar m.m.

Angelin, A. (2009). *Den dubbla vanmaktens logik: en studie om långvarig arbetslöshet och socialbidragstagande bland unga vuxna*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet. Lund
Dissertations in Social Work 38 (akad avh)

Beijer, U. (2009). *Homelessness and health: analysis of mortality and morbidity from a gender perspective*. Diss. (sammanfattning) Stockholm : Karolinska institutet, 2009.
Stockholm. (akad avh)

Björkström, M & Boström, S (2008) *Ekonomiskt bistånd – en fråga om kön? En uppsats om könets betydelse i socialtjänstens bedömningar om ekonomiskt bistånd*. C-uppsats. Mittuniversitetet –Institutionen för socialt arbete.

Esaiasson, P. (2007). *Metodpraktikan: konsten att studera samhälle, individ och marknad*. (3., [rev.] uppl.) Stockholm: Norstedts juridik.

Gunnarsson, E (1993) *I välfärdsstatens utmarker – om socialbidrag och försörjning bland ensamstående kvinnor utan barn*. Stockholm: Stockholms universitet – socialhögskolan
Rapport i socialt arbete nr 64- 1993. (akad avh)

Gunnarsson, E (2000) *Kvinnors fattigdom – könsperspektivet i forskningen om socialbidrag och fattigdom*. I Socialvetenskaplig tidskrift nr 1–2 2000 (s 57-71)

Gillberg, G (2010) *Individualiseringens villkor – Unga vuxnas föreställningar om arbete och självförverkligande* Göteborg: Göteborgs Universitet. Skrifter från institutionen för arbetsvetenskap nr 7 (akad avh)

Jarrick, A. & Josephson, O. (1988). *Från tanke till text: en språkhandbok för uppsatsskrivande studenter*. Lund: Studentlitteratur

Johansson, K & Wirbing, P (2005) *Riskbruk och missbruk*. Stockholm: Natur och Kultur

Kåks, H (2009) Unga och vuxenblivande. I: Lindgren, Simon (Red.), *Ungdomskulturer* (s. 28-42). Malmö: Gleerups

Kullberg, C (1994) Socialt arbete som kommunikativ praktik - samtal med och om klienter. Linköping: Linköpings universitet. Linköping studies in arts and science No.115 (akad. avh.)

Lindgren, S. (Red.), *Ungdomskulturer*. Malmö: Gleerups

Mattsson, T (2010) *Intersektionalitet i socialt arbete* Malmö: Gleerups utbildning AB

Reine, I (2009) *From young to adult: Health consequences of unemployment from a gender perspective*. Umeå universitet. Umeå University Medical Dissertations New series No 1299 (akad. avh)

Svensson, K, Johnsson, E & Laanemets, L (2008) *Handlingsutrymme – Utmaningar i socialt arbete*. Stockholm: Natur och Kultur

Sjöblom, Y (2002) På väg ut: När ungdomar rymmer och kastas ut hemifrån - ur socialtjänstens perspektiv. Stockholm: Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet. Rapport 103 (akad. avh.)

Offentliga publikationer

Armelius, B & Armelius, K (2009). *En naturalistisk studie av 14 000 missbruksklienter baserad på Addiction Severity Index, ASI. Rapport till missbruksutredningen (S 2008:04)*. Umeå: Institutet för klinisk psykologi i Umeå AB

Wigerholt, J. & Irlander, Å. (2009). *NTU 2008: om utsatthet, trygghet och förtroende*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet (BRÅ).

Börjeson, M (2002). Förändrade vägar från skola till arbetsliv. I: Furusten, Thomas (red.) (2002). *Perspektiv på högskolan i ett förändrat Sverige*. Stockholm: Högskoleverket

Furusten, Thomas (red.) (2002). *Perspektiv på högskolan i ett förändrat Sverige*. Stockholm: Högskoleverket

Hägglund, P & Skogman Thoursie, P(2010). *Reformerna inom sjukförsäkringen under perioden 2006-2010: vilka effekter kan vi förvänta oss?* Uppsala: Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering (IFAU)

Jämställdhetspolitiska utredningen (2005). *Makt att forma samhället och sitt eget liv: jämställdhetspolitiken mot nya mål : slutbetänkande*. SOU 2005:66 Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.

Sveriges Riksdag Justitieutskottet (2008). *Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer*. Stockholm: Riksdagen

Kommittén Valfärdsbokslut (2000). *Välfärd vid vägskäl: [utvecklingen under 1990-talet] : delbetänkande*. SOU 2000:3 Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.

Välfärd vid vägsfäl – Delbetänkande till kommittén Välfärdsbokslut. SOU 2000:3. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer

Socialstyrelsen (2009). *Folkhälsorapport 2009.* Stockholm: Socialstyrelsen

Socialstyrelsen (2010). *Social rapport. 2010.* Stockholm: Socialstyrelsen

Socialstyrelsen (2011). *Socialstyrelsens lägesrapport 2011.* Stockholm: Socialstyrelsen

Socialstyrelsen (2006). *Vuxna personer med missbruksproblem och övriga vuxna: insatser år 2005.* Stockholm: Socialstyrelsen

Sjögren, A & Svaleryd, S (2011) *Nitlott i barndomen – familjebakgrund, hälsa, utbildning och socialbidragstagande bland unga vuxna.* Rapport 2011:5 Uppsala: Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering (IFAU)

Tillvarons trösklar. SOU 1994:77. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer

Unga utanför. SOU 2003:92. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer

Unga som varken arbetar eller studerar - hur många är de och vad gör de? Skrifter från Temagruppen Unga i arbetslivet 2011:1. Stockholm: Ungdomsstyrelsen

Vinnerljung, B, Berlin M & Hjern, A (2010) Skolbetyg, utbildning och risker för ogynnsam utveckling hos barn I: Socialstyrelsen (2010). *Social rapport 2010* (s 228-266). Stockholm: Socialstyrelsen